

להקדים את העין לפה

הרב עוז מסווירי

מילים יוצרות מציאות?

משימת הריגול אליה נשלחו שנים עשר המרגלים, הייתה משימה מודיעינית. מטרתה הייתה איסוף מידע אסטרטגי אודות היושבים בארץ, אודות הערים בהן הם יושבים, ואודות טיבה של הארץ עצמה (במדבר יג, יח-כ):

וַיֹּאמְרוּ אֵת הָאָרֶץ מָה הוּא וְאֵת הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֲחָזָק הוּא וְהַרְפָּה הַמַּעֲט הוּא אִם רַב: וְמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הוּא אִם רָעָה וְמָה הָעָרִים אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בְּהֶנָּה הַבְּמִחְנִים אִם בְּמִבְצָרִים: וְמָה הָאָרֶץ הַשְּׂמֵנָה הוּא אִם רְוָה הַיֵּשׁ בָּהּ עֵץ אִם אֵין וְהַתְּחִיבֹתָם וְלִקְחֹתָם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וְהַיַּיִם יְמֵי בְכוּרֵי עֲנָבִים.

במשך ארבעים יום תרים המרגלים את הארץ, ובשובם למדבר, הם מדווחים למשה רבנו על מה שראו עיניהם: "וַיִּסְפְּרוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ בְּאָזְנוֹ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ הוּא וְזֶה פְּרִיָּהּ: אֲפֹס כִּי עוֹ הָעָם הַיֹּשֵׁב בְּאָרֶץ וְהָעָרִים בְּצִרּוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם יְלָדֵי הָעֵינָק רְאִינוּ שָׁם" (שם, כז-כח). המילים בהן השתמשו המרגלים אינן רק מילים המתארות מציאות, אלא מילים המבקשות ליצור מציאות. מסתבר שהם לא רצו למסור דיווח אינפורמטיבי בלבד, אלא הם רצו לשלב בו את עמדתם האישית, אף שלא נתבקשו לעשות זאת. הם לא נשאלו האם נוכל להתמודד מול יושבי הארץ ולכבוש אותה, אלא לספק מידע באמצעותו ניתן יהיה לתכנן כיצד לעשות זאת. המסר המרכזי שביקשו המרגלים להדהד היה: "לא נוכל לעלות" (שם, לא) ויש בו חריגה מכתב המינוי שלהם. מה הוביל את המרגלים לאמירה הזאת? מה גרם להם להשרות רוח נכאים וקדרות על העם?

בפרשה שעברה, פרשת "בהעלותך" קראנו על חטא המתאוננים. הענן מתרומם מעל המשכן ובני ישראל יוצאים למסעם הראשון, מהר סיני למדבר פארן, ופתאום במהלך המסע: "וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי ה' וַיִּשְׁמַע ה' וַיַּחֲר אָפּוֹ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמַּחֲנֶה" (יא, א). על מה בעצם התלונן העם? נעיין בפירוש הרמב"ן (ד"ה "ויהי העם כמתאוננים"):

והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהיה קרוב לשוב, ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם, לאמר מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה? ומה נאכל ומה נשתה ואיך נסבול העמל והענוי? ומתי נצא ממנו? מלשון "מה יתאונן אדם הי גבר על חטאיו" (איכה ג, לט) שהוא לשון כואב ומצטער על עצמו, וכן "כן אונני" (בראשית לה, יח), בן צערי, "וַיֹּאנֶן הַדִּיגִים וְאֶבְלוֹ" (ישעיהו יט, ח). וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבר הזכיר וספר החטא, ואמר "כמתאוננים" כי היו מדברים במר נפשם כאשר יעשו הכואבים, והיה רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם, והם היו כאנוסים ומוכרחין מתאוננים ומתרעמים על עיניהם...

בני ישראל עוברים מהר סיני למדבר פארן. הרמב"ן מסביר שמשמעות ההליכה אל עומק המדבר היא התרחקות ממקום מיושב וכניסה לתנאי חיים קשים יותר. זהו שינוי. אך גם במציאות של שינוי מהמוכר, עם ישראל יכול לבחור כיצד להתבונן על המציאות; ובני ישראל בוחרים ללכת בהתמרמרות פנימית ובתלונה, במקום לבטוח בקב"ה, לאמץ מבט אופטימי על המציאות, להאמין שהוא ידאג להם לכל מחסורם וללכת אחריו "בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם".

וישלח אתם משה - ממדבר פארן

על רקע הדברים האלה, כשאנו מבינים מה מצב הרוח הכללי השורה על העם במדבר פארן, נחזור ונתבונן בפרשת המרגלים. בני ישראל נכנסים למדבר פארן כשהם נמצאים במצב נפשי של מרמור פנימי ובאווירה של תלונות. מהמקום הזה נשלחו המרגלים. "וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי ה' כלם אנשים ראשי בני ישראל המה". המרגלים יוצאים לשליחותם לא רק ממדבר פארן הגיאוגרפי, אלא גם ממדבר פארן הנפשי. מאותה אווירת התמרמרות הרואה רק את הרע יוצאים המרגלים לעבר הארץ. עם ישראל עומד לקראת שינוי נוסף, כפי שהיה עליו להתרגל לשינוי של ההליכה במדבר, גם בכניסה לארץ ישראל יש שינוי; שינוי בהנהגת ה' את העם, שינוי באופן שבו מנהיגי הציבור יובילו את העם ושינוי באופן שבו יתנהגו בני ישראל. בשל כל השינויים הללו, המרגלים מתקשים לדאות את הטוב. דבריהם של המרגלים נובעים מהלך הרוח המקדמי שהיה נתון בו העם. בדומה לעם שנוקטים במבט שמעצים את הרע ואת הקשיים שבמציאות, גם המרגלים מבליטים את הרע שבארץ.

גם כשהם אומרים דברים חיוביים אודות הארץ, מסתתרת מאחור כוונה נסתרת: "וַיִּסְפְּרוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ בְּאָזְנוֹ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ הוּא וְזֶה פִּרְיָהּ (פס' כז), ומפרש רש"י על פי המדרש: "כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו". דהיינו, באומרם את דברי השבת, הם מכינים את הקרקע לעיקר הדברים שהם יאמרו בהמשך. דברי השבח שלהם נועדו למשוך את הלב, ולגרום לדבריהם להישמע אמינים. הם מבינים שעליהם לפתוח במעט אמת, כדי שהציבור יאמין גם לשאר הדברים שברצונם למסור. את הדברים השליליים הם כבר יתארו בצורה חווייתית וציורית בהרבה עוצמה. שלוש פעמים הם ישתמשו בפועל 'ראינו' כדי לתאר את יושבי הארץ: "וְגַם יִלְדֵי הָעֵנָק רָאִינוּ שָׁם... וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשֵׁי מְדוּת: וְשָׁם רָאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים בְּנֵי עֵנָק". מסקנתם מתכתבת עם מה שנאמר להם בכתב המינוי שלהם. משה אמר להם: "וְהִתְחַזְּקוּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרֵי הָאָרֶץ" (פס' כ), והם בתגובה: "לֹא נוֹכַל לְעֲלוֹת אֶל הָעָם כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ" (פס' לא). במקום להתחזק בעצמם, הם מחלישים את העם על ידי הצגת השלילי, המאיים והמפחיד. הם מעצימים את סיפור הענקים כאילו הארץ כולה היתה מלאה ענקים, למרות שאנו יודעים מספר יהושע כי סך הכל היו שלושה ענקים שהוקדשו שני פסוקים בלבד להכרתם.

רש"י מעצים את חומרת דבריהם, ובעקבות חז"ל מוסיף: "חזק הוא ממנו - כביכול כלפי מעלה אמרו". מעבר להחלשת העם, יש פה התרסה כלפי ריבונו של עולם.

כשהפה קודם לעין

חז"ל מתייחסים לחטא המרגלים במסכת סנהדרין (קד, ב) ואומרים: "פָּצוּ עֵלְיָךְ פִּיהֶם" (איכה ב, טז) - אמר רבא אמר רבי יוחנן: בשביל מה הקדים פ"א לעי"ן? בשביל מרגלים, שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם". פסוקי פרוקים א-ד במגילת איכה מסודרים לפי סדר א"ב. בפרקים ב-ד יש שינוי בסדר הפסוקים, כשהפסוק המתחיל באות פ קודם לפסוק המתחיל באות ע. ואומרים חז"ל בדרשת הפסוק שבפרק ב, שזהו רמז לחטא המרגלים.

מה המשמעות של הקדמת הפה לעי"ן? נראה לומר שהמרגלים לא היו זקוקים למסע בארץ, הם החליטו מראש מה הם הולכים לומר. המסקנות כבר נכתבו, וכעת צריך רק את חותמת הגומי שתאשר אותן. בדרך כלל האדם בוחן את המציאות ומתוך כך מסיק ממנה מסקנות ויכול להתבטא לגביה. המרגלים נכנסו לתפקידם כשכבר יש להם דעה, והם לא ייתנו לעובדות לבלבל אותם. ומה ראו חז"ל לקשר בין מגילת איכה לחטא המרגלים? במסכת תענית (כט, א) דורשת הגמרא את הפסוק מתוך הפרשה שלנו:

"וַתִּשָּׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּכְּבוּ הָעָם בְּלִילָהּ הַהוּא" (יד, א) - אמר רבה אמר ר' יוחנן: (אותו היום ערב) תשעה באב היה, אמר להם הקב"ה: אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות.

השינוי שאמור להיות במעבר מהמדבר לארץ ישראל, הביא את המרגלים לומר בפיהם דברים שלא ראו בעיניהם. הם גרמו לכך שבני ישראל הגיבו באופן שהרחיק אותם מהארץ, תגובה המכונה בפי חז"ל "בכיה של חנם". השינוי שאמור היה להיות במעבר מהמדבר לארץ ישראל הוביל את חז"ל לשינוי סדר האותיות במגילת איכה. שורש הבכי של חנם, רמזו בהיפוך האותיות פ"א ועי"ן במגילת איכה, מגילה המתארת את חורבנה של ירושלים. הגמרא חושפת שיסודו של חורבן המקדש מתחיל כבר בחטא המרגלים; בכיה של חנם הופכת להיות בכיה לדורות.

הסיבוכים שתיארנו מקורם בשינויים. שינוי המרחב מהר סיני למדבר פארן הוביל לחטא המתאוננים, והשינוי העיתי במעבר מהמדבר לארץ ישראל הביא לחטא המרגלים. הקדמת הפה לעין מבחינה מהותית כפי שהסברנו אותה, מבטאת את הפחד משינויים. זהו פחד מובן, שכן האדם מטבעו מעדיף להישאר בעמדות המוכרות לו ולא ממהר לשנות את עמדתו ואת נקודת המבט שלו על המציאות. בדרך כלל תפיסת העולם של האדם אינה משתנה בעקבות המציאות. האירועים שמתרחשים במציאות - רק גורמים לכל אחד מהצדדים להתחזק בעמדה המקדמית שבה הוא אחז. הקדמת הפה לעין פירושה שהאדם מסרב להעמיק את תפיסתו האמונית בעקבות האירועים אותם הוא חווה, אלא הוא בוחר להתבצר בעמדתו.

בתקופה האחרונה אנו חווים אירועים מטלטלים רבים, פוליטיים וביטחוניים. שינויים ואירועים שמזיזים אותנו ממקום הנוחות המוכר לנו, ואולי הקב"ה שמנהל את העולם מבקש לומר לנו דבר מה מתוך המציאות המשתנה. כמו הטלטלות של בני ישראל במדבר, כך הוא מטלטל גם אותנו, במטרה שנכנס לבית המדרש, נעמיק ונתבונן בדברים, ונקדים עין לפה. עלינו לערוך בירורים פנימיים על הדרך בה אנחנו הולכים, וממנו לשוב אל המציאות שמחוץ לבית המדרש, ועם המבט האמוני החדש שבעיני הלב, הפה יכול לדבר דיבורים של אמונה על המציאות. בירור העולם האמוני בהתייחסות למאורעות הזמן, הוא חלק מתיקון חטא המרגלים.

הנהגת ארץ ישראל על ידי לבושים

מפני מה חששו המרגלים מהכניסה לארץ ישראל? בחיי מוהר"ן (קלה) מתוארת ההכנה למסעו של ר' נחמן לארץ ישראל:

אמר אז לרבי יודל שרוצה לנסע לארץ ישראל ורבי יודל, בך אותו. ואמר לו רבנו בנדאי אתם רוצים לפעל שם איזה דבר גדול, יהי רצון שהשם יתברך יעזר אתכם שתזכו לפעל שם מה שאתם רוצים. ונענע לו ראשו על ברכתו אחר כך אמר הייתי יכול לפעל מבקשי וחספי ועניני שאני רוצה לפעל בארץ ישראל, הייתי יכול לפעל גם פה על ידי תפילות ובקשות ותחנונים לבד ולא הייתי צריך לנסע לארץ ישראל. רק החלוק שששאזכה להיות בארץ ישראל אזכה לקבל השגתי על ידי לבושים אבל פאן בחוץ לארץ לא אוכל לקבל השגתי על ידי לבושים רק בלא לבושים...

מתוך דברי ר' נחמן, אנו לומדים מהו ההבדל בין הנהגת ארץ ישראל להנהגת חוץ לארץ. בחוץ לארץ ההשגה היא בלא לבושים, ואילו בארץ ישראל ההשגה בתוך לבושים. מה פירוש הדברים? בפרשה הקודמת קראנו כי בני ישראל נשענים לחלוטין על הקב"ה. כשעמוד הענן יורד על המשכן, נעצרת ההליכה, וכשהוא מתרומם מעליו, נוסעים: "על פי ה' יחנו וְעַל פִּי ה' יִסְעוּ" (ט, יח). החוויה המתוארת בפסוק היא ממש חוויה קיומית של דיבור ישיר מאת הקב"ה אל העם. הבגדים לא מתבלים, והמזון מגיע באופן נסי. זוהי הנהגה בלי לבושים. הנוכחות הא-להית עוטפת, מנהיגה ומובילה את האדם. ממילא אין התלבטויות ואין מורכבויות. זו המציאות שמתוכה נשלחים המרגלים לארץ ישראל, והם מבינים שלא זו המציאות שתהיה בארץ ישראל. כבר מהדברים שמבקש מהם משה רבינו לבחון, ניתן להבין שהמציאות הולכת להשתנות. פתאום יש אויבים שצריך לבדוק כיצד להתמודד מולם, יש קרקע שצריך לבדוק מה היא מסוגלת להניב, יש התמודדויות. עוד לפני היציאה למסע הריגול, יודעים המרגלים שהם לא מעוניינים במציאות החדשה, ואכן במשך ארבעים יום של מסע בארץ הם רואים את החיים בלא עמוד הענן, בלא להיות מוקפים בניסים גלויים.

אומר ה"שפת אמת" (שלח, תרל"ט):

"ובודאי מי שהוא במקום עליון קשה לו ליפול למדריגה תחתונה, כמו שקשה אל הנשמה לרדת למטה. ובעל כרחו אדם נברא. אבל היה להם לבטל עצמם לעשות רצון הבורא ית"י".

המדבר מאופייין בהנהגה גלויה של הקב"ה, השגה ללא לבושים, נוכחות א-להית נוכחת. הנהגת ארץ ישראל לעומת זאת, היא השגה בתוך לבושים. זאת אומרת שהקשר שבין הקב"ה ועם ישראל מתבטא בקיום המצוות, וניהול החיים הארציים הוא בידי אדם. יש צורך בצבא ובממשלה ובמערכת משפט, וכל זה כבר לא נראה כל כך רוחני. הכניסה לארץ פירושה כניסה אל עולם הארציות ולמתחים הנלווים לו: בין קודש לחול ובין חומר לרוח, אז אולי כדאי לוותר על כך. האדמו"ר הזקן בליקוטי תורה (שלח, א) אומר גם הוא שהם רצו להישאר בעולם של רוח מבלי לחבר אותו לעולם המעשה, שבא לידי ביטוי בעיקר בקיום המצוות בארץ:

המרגלים היו במדרגה גבוה מאוד ולא רצו להשפיל את עצמם למצוות מעשיות שהוא בבחינת המשכת אור אין סוף ב"ה למטה... ורצו להיות במדבר דווקא. אבל יהושע וכלב אמרו טובה הארץ מאוד מאוד שעל ידי ארץ ישראל שלמטה דווקא, בחינת מצוות מעשיות דווקא יומשך אור אין סוף... כי באמת עיקר כוונתו יתברך שיהיה דירה בתחתונים.

לאדם יש תפיסה ביחס למציאות, מה נכון ומה ראוי, וחטאם של המרגלים היה בכך שהם לא ביטלו את עצמם ואת תפיסותיהם כלפי רצון ה'. זו דרישה גבוהה, אבל כך היה מצופה מהם לנהוג; ובלשונו של ה"שפת אמת": "אך היה להם לבטל עצמם לעשות רצון הבורא".

כתגובת נגד וכניסיון תיקון להתרחקות מארץ ישראל, אנו נראה בהמשך את חטא המעפילים. המעפילים מאוד רצו את הארץ, אבל עשו זאת תוך עזיבת הקב"ה שלא רצה בזה כעת, וכפי שאומר להם משה: "אַל תַּעֲלוּ כִּי אֵין ה' בְּקִרְבְּכֶם" (יד, מב). תגובת הנגד כתיקון איננה רצויה, את המילה "וַיַּעֲפְלוּ" (יד, מב), מתרגם אונקלוס "וירשיעו". נגזרה גזירה וההעפלה החפוזה הזו לא רצויה, היא נחשבת כהרשעה, ורשי" מוסיף "ויעפילו - לשון חוזק... לשון עזות".

המעפילים והמרגלים מייצגים שתי תנועות הפוכות, אבל חטאם זהה! המרגלים רצו להישאר עם הקב"ה ולוותר על ארץ ישראל, ואילו המעפילים רצו את ארץ ישראל ללא הקב"ה. אבל שניהם חטאו באותו החטא, "לְמָה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת פִּי ה'?" (יד, מא). כשהקב"ה מצווה לעלות לארץ - זו מצווה. אולם כשהקב"ה אוסר זאת - הרי זהו חטא. השאלה היא האם מעשינו מכוונים לרצון ה', או חלילה לא.

ברצף הפרשיות שמגיע לאחר חטא המרגלים ישנם הדהודי תגובה לחטא. בסמוך נאמר: "כִּי תִבְאוּ אֶל אֶרֶץ מוֹשְׁבֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָכֶם" (טו, ב) ומעיר רש"י - "בִּשְׂרָה לֵהֶם שִׁיכְנֹסוּ לְאֶרֶץ". אלה דברי נחמה. ומיד לאחר מכן מצווים ישראל להביא לצד הקרבנות מנחות ונסכים מתוך הצומח על אדמת הארץ. וכשיאפו חלה, יפרישו ממנה לכהן וגם בזה יש אזכור של ממד הקדושה המחובר לארציות.

וְרֵאִיתֶם אֹתוֹ - וְזָכַרְתֶּם

הפרשייה שמסיימת את פרשת השבוע שלנו היא פרשת ציצית, ואנו מוצאים הקבלות ברורות בינה ובין חטא המרגלים. המרגלים הכריזו: "הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתָּה אֶרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא" (יג, לב) ולעומת זאת נאמר על ייעוד הציצית: "וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרַי לְבַכְּכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם" (טו, לט); המרגלים נצטוו: "וְרֵאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ" (יג, יח), ובשובם הם מספרים: "וְגַם יְלָדֵי הָעֵינֶק רְאִינוּ שָׁם" (יג, כח), ומנגד ניצב הציווי בפרשת ציצית: "וְהָיָה לָכֶם לְצִיצֵת וְרֵאִיתֶם אֹתוֹ וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וְעִשִׂיתֶם אֹתָם" (טו, לט). הציצית אפוא היא התיקון לחטא המרגלים, אם חטא המרגלים היה שכחת ה' וחוסר התבטלות לרצונו, הרי שעניינה של הציצית להביא את האדם לעמידה מתמדת נוכח ה' וזכירת מצוותיו. תפקידה של הציצית להזכיר לנו בחיי היום יום את האמונה בריבוננו של עולם. היא מחברת אותנו אל המצוות, "וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וְעִשִׂיתֶם אֹתָם", ומחברת את המתעטפים בה לעשייה קדושה המחברת אל הארציות.

הציצית מתריסה כנגד ראיית העין והתרגשות הלב הממהרים לבוא, ואומרת לנו: "וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרַי לְבַכְּכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם". העיניים יכולות להטעות, וכך גם הלב. הלבוש מזכיר לנו מי אנחנו ובמה אנחנו מאמינים. הלבוש של האדם הוא חלק מהאופן שבו הוא מתבטא בעולם, הבגדים שאדם לובש מעידים על פנימיותו, כך הוא בוחר להציג כלפי חוץ את מה שבתוכו. הציצית הינה הבגד הלאומי שלנו, ותפקידה הוא להזכיר לנו את מצוות ה', את החיבור אל צו ה' ומימוש בארץ. הציצית מבטאת את עניינה של ארץ ישראל, כמו שאמר ר' נחמן: "שֶׁכֶּשֶׁאֲזָכָה לְהִיּוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲזָכָה לְקַבֵּל הַשְּׁגָתִי עַל יְדֵי לְבוּשִׁים".

מידי שבוע ביום שני מתקיימת בביהמ"ד של "שיבת הגולן" שיחה כללית, העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'. להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכות רוחניות, הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכו הרוחנית של בן תורה בדורנו.

עריכה: דרור מורגנשטרן | **תמלול:** אליאס בראנס ואריאל גלילי | **צילום:** שי בלומברג ואיתן נשר | **אינטרנט:** ישי הר טוב | **הפצה:** חיים עזיז